

แม่น้ำโขง

แม่น้ำแห่งวิถีชีวิตและวัฒนธรรม

งานวิจัยชาวบ้าน

โดย.. คณะนักวิจัยชาวบ้าน เชียงของ-เวียงแก่น

ISBN :

บรรณาธิการ ไชยณรงค์ เศรษฐเชื้อ

กองบรรณาธิการ นิวัฒน์ ร้อยแก้ว, จิระศักดิ์ อินต๊ะยศ, อาทิตย์ จันทาพิมพ์,

สมเกียรติ เชื้อนเชียงสา, สายัณห์ ชำมหนึ่ง, สุมาตร์ ภูลายาว, เพียรพร ดีเทศน์

พิมพ์ครั้งที่ ๑ พฤศจิกายน ๒๕๕๗ จำนวน ๒,๐๐๐ เล่ม ราคา ๑๕๐ บาท

จัดพิมพ์โดย เครือข่ายแม่น้ำเอเซีย ตะวันออกเฉียงใต้ โครงการแม่น้ำและชุมชน

รูปเล่ม/พิมพ์ที่ วนิดา เพลส โทรศัพท์ ๐๑-๗๘๓๕๖๙

This publication was made possible by the collaboration of

Rockefeller
Brothers Fund
Philanthropy for an interconnected World

IUCN
The World Conservation Union

Svenska Naturskyddsföreningen

คำนำเสนอ

การดำเนินชีวิตของมนุษย์นับตั้งแต่บรรพกาลมาแล้วจนถึงปัจจุบัน มีจากกล่าวได้เลยว่ามนุษย์ไม่ได้พึ่งพาธรรมชาติ ในจำนวนของธรรมชาติที่หลากหลายที่มนุษย์ได้พึ่งพานั้น แม่น้ำคือธรรมชาติตัวหนึ่งที่มนุษย์ได้พึ่งพาอาศัย หากย้อนกลับไปมองประวัติศาสตร์ของสังคมจะพบว่า การตั้งบ้านเรือนของคนในสมัยก่อนมักจะทำบ้านเรือนอยู่ใกล้น้ำ ที่เป็นเช่นนั้นก็เพราะมนุษย์จำเป็นต้องพึ่งพาแม่น้ำนั่นเอง

แม่น้ำโขง (ของ) ถือได้ว่าเป็นแม่น้ำขนาดใหญ่ในบรรดาแม่น้ำสายต่างๆ ที่มีอยู่ในโลก แม่น้ำสายนี้หล่อเลี้ยงผู้คนทั้งหมด ๖ ประเทศหรือที่เรียกว่า ประเทศอนุภูมิภาคลุ่มน้ำโขง แม่น้ำสายนี้ไหลผ่านพื้นที่ต่างๆ ก็มีชื่อเรียกที่แตกต่างกันออกไปตามแต่พื้นที่นั้นๆ

พื้นที่ราบลุ่ม ๒ ฝั่งแม่น้ำโขงเป็นพื้นที่ที่มีความหลากหลายทางชีวภาพ ดังนั้นจึงไม่แปลกเลยที่จะมีผู้คนได้ใช้ประโยชน์มากกว่า ๖๐ ล้านคน จากพื้นที่ราบลุ่มแม่น้ำโขง

หากกล่าวถึงแม่น้ำโขงบริเวณพรมแดนไทย-ลาวช่วงอำเภอเชียงของ อำเภอเวียงแก่นกับแขวงบ่อแก้วแล้วก็จะละเลยที่จะกล่าวถึง “คอนผีหลงหรือคอนผีหลวง” ไม่ได้ เพราะคอนผีหลงถือได้ว่าเป็นแหล่งทรัพยากรหลัก ของคนที่ได้พึ่งพาแม่น้ำได้ใช้ประโยชน์ร่วมกันทั้งคนลาวและไทย อู๋ยเสาร์ ระวังศรี คนหาปลาวัย ๗๔ ปี คือหนึ่งคนที่ได้ใช้ประโยชน์จากแม่น้ำสายนี้ มาแล้วไม่ต่ำกว่า ๕๐ ปี

เมื่อโครงการพัฒนาต่างๆ ถ้าโถมลงมาสู่มแม่น้ำโขง คนภายนอกที่ไม่เคยได้ใช้ประโยชน์จากแม่น้ำสายนี้ต่างไม่เห็นความสำคัญ นอกจากไม่เห็นความสำคัญของการใช้ประโยชน์ บางคนยังละเลยที่จะมองเห็นองค์ความรู้ของคนท้องถิ่นด้วย

หนังสือรายงานวิจัยจาวบ้านเล่มนี้ได้มุ่งอธิบายกระบวนการวิจัยที่เน้นย้ำให้เห็นถึงความสำคัญในเรื่ององค์ความรู้ของท้องถิ่น นักวิจัย คือ จาวบ้านซึ่งเป็นผู้รู้ในเรื่องราวต่างๆ โดยผ่านวิถีชีวิตที่เกี่ยวข้องกับแม่น้ำโขงมาอย่างยาวนาน แม่น้ำโขงในอดีตจาวบ้านได้อาศัยใช้ประโยชน์ ในทุกๆ ด้าน ทั้งการใช้อุปโภคบริโภค เป็นเส้นทางคมนาคม แหล่งหาปลา ในแม่น้ำโขงยังมีพันธุ์ปลา พรรณพืช สัตว์น้ำอีกมากมายหลากหลายชนิดซึ่งถือว่าแม่น้ำโขงเป็นแม่น้ำที่อุดมสมบูรณ์ที่สุดสายหนึ่ง

แม่น้ำโขงได้มีการเปลี่ยนแปลงเป็นอย่างมาก ซึ่งการเปลี่ยนแปลงเหล่านี้เกิดขึ้นมาจากปัจจัยที่หลากหลาย ทั้งจากภายนอกและภายใน ระบบนิเวศน์ จำนวนปลา จำนวนพรรณพืชที่เคยอุดมสมบูรณ์ก็เริ่มลดน้อยลง บางชนิดใกล้จะสูญพันธุ์ และบางชนิดสูญพันธุ์ไปแล้ว ปัญหาต่างๆ ที่เกิดขึ้นกับแม่น้ำโขงนั้นได้ส่งผลกระทบต่อความเป็นอยู่ของคนแถบลุ่มน้ำโขง และในปัจจุบันยังมีผลกระทบมากยิ่งขึ้นเมื่อมีโครงการพัฒนาขนาดใหญ่ที่เกี่ยวข้องกับแม่น้ำโขงผุดขึ้นมาอย่างมากมาย

งานวิจัยจาวบ้านฉบับนี้ได้รวบรวมข้อมูล องค์ความรู้ ภูมิปัญญา และความเปลี่ยนแปลงที่เกิดขึ้นกับแม่น้ำโขง เพื่อนำเสนอให้สาธารณะได้รับรู้ และเรียนรู้ร่วมกัน หวังเป็นอย่างยิ่งว่า การเรียนรู้ร่วมกันจะนำไปสู่แนวทางแก้ไขปัญหาผลกระทบต่างๆ ที่เกิดขึ้นและจะเกิดขึ้นในอนาคตของแม่น้ำโขงอย่างร่วมมือและสร้างสรรค์เพื่อประโยชน์สุขของทุกๆ คนต่อไป

“เคารพในธรรมชาติและความเท่าเทียมกันของมนุษย์”

ด้วยใจคารวะ

นิวัฒน์ ร้อยแก้ว

กลุ่มรักษ์เชียงใหม่

เครือข่ายอนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติและวัฒนธรรมลุ่มน้ำโขง-ล้านนา

กิตติกรรมประกาศ

คณะผู้ทำวิจัยและผู้ช่วยนักวิจัยงานวิจัยชาวบ้านเชียงของขอขอบคุณพี่น้องชาวบ้านทุกคนจากบ้านหาดบาย บ้านหาดทรายทอง บ้านดอนที่ บ้านผากูป บ้านเมืองกาญจน์ บ้านเวียงแก้ว บ้านเวียงดอนชัย บ้านหาดไคร้ บ้านปากอิง อำเภอเชียงของ และบ้านห้วยลึก อำเภอเวียงแก่น ที่ได้เข้าร่วมงานวิจัยนี้ทั้งในฐานะนักวิจัย ผู้ให้ข้อมูล และกรรให้การสนับสนุนต่างๆ จนทำให้งานวิจัยชาวบ้านเชียงสำเร็จ ลุล่วงด้วยดี

ขอขอบพระคุณท่านอาจารย์ศรีศักร วัลลิโภดม ท่านอาจารย์ชยันต์ วรรณะภูติ ท่านอาจารย์สุริชัย หวันแก้ว คุณวัชรະ หลิวพงศ์สวัสดิ์ ชมรมชาวเรือเชียงของ ชมรมปลาบึกหาดไคร้ คุณเตี๋อนใจ ดีเทศน์ คุณเฟมี ปินโตะ (Femy Pinto) คุณเคท ลาซารุซ (Kate Lazarus) และคุณริชาร์ด เฟรนด์ (Richard Friend) ที่ได้สนับสนุนด้านต่างๆ รวมถึงความคิดเห็นและให้คำปรึกษาตลอดเวลาระหว่างการทำวิจัยนี้

ขอขอบคุณ Oxfam America และสหภาพสากลว่าด้วยการอนุรักษ์ (IUCN) ที่สนับสนุนด้านต่างๆ และร่วมสร้างสรรค์กิจกรรมทั้งทำให้เกิดงานวิจัยชาวบ้านเชียงของ

ขอขอบคุณพี่น้องไต้หวันปากมูนที่ได้ริเริ่มงานวิจัยไต้หวันขึ้นมา ทำให้พวกเรามีแนวทางที่สามารถนำมาปรับใช้สำหรับการทำวิจัยโดยชาวบ้านที่เชียงของ

ในระหว่างการทำวิจัยนี้ พวกเรายังได้มีโอกาสแลกเปลี่ยนประสบการณ์การวิจัยในทำนองเดียวกันกับพี่น้องชาวบ้านราชไศล สาละวิน น้ำสงคราม และแก่งเสือเต้น ทำให้พวกเราได้เรียนรู้ประสบการณ์ที่หลากหลายซึ่งเป็นการเติมเต็มให้งานวิจัยโดยชาวบ้านสมบูรณ์มากยิ่งขึ้น พวกเราจึงขอขอบคุณพี่น้องเครือข่ายงานวิจัยไต้หวันทุกคน

พวกเราหวังเป็นอย่างยิ่งว่า งานวิจัยนี้คือหนึ่งในพลังที่จะช่วยปกป้องแม่น้ำ
ล้านช้าง-แม่น้ำโขง ให้ผู้คนสองฟากฝั่งได้พึ่งพาแม่น้ำแห่งนี้ตลอดไป

ด้วยความสมานฉันท์

คณะนักวิจัยชาวบ้านเชียงของ-เวียงแก่น

โครงการแม่น้ำและชุมชน

เครือข่ายแม่น้ำเอเชียตะวันออกเฉียงใต้

พฤศจิกายน ๒๕๔๗

สารบัญ

คำนำเสนอ	ก
กิตติกรรมประกาศ	ค
Summary of Thai Baan (Villagers') Research at Chiang Khong	ฉ
บทสรุปงานวิจัยชาวบ้านเชียงของ	ฅ
๑ ระเบียบวิธีวิจัย	๑
๒ คอนเฟีหลง : ระบบนิเวศน์แม่น้ำโขง บนพรมแดนไทย-ลาวตอนบน	๑๑
๓ พันธุ์ปลาแม่น้ำโขง บนพรมแดนไทย-ลาวตอนบน	๒๕
๔ ปลาบึก ปลาน้ำจืดไม่มีเกล็ดที่ใหญ่ที่สุดในโลก	๓๕
๕ เครื่องมือหาปลาพื้นบ้าน	๔๓
๖ ภูมิปัญญาท้องถิ่นในการเข้าถึงพรรณพืชแม่น้ำโขง	๕๕
๗ เกษตรริมโขง	๖๑
๘ สังคมวัฒนธรรมคนหาปลาแม่น้ำโขง บนพรมแดนไทย-ลาวตอนบน	๗๑
๙ ผลกระทบจากการพัฒนาแม่น้ำโขงตอนบน	๘๑
ภาคผนวก	๙๓